

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

MECHANISMS OF RISK MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE BLACK SEA REGION

Під час планування стратегії зовнішньоекономічної діяльності у напрямі активізації експортної діяльності підприємств АПК Причорноморського регіону необхідно брати до уваги цілу систему чинників. Мета статті полягає в аналізі механізмів управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. У роботі визначено чинники, які впливають на розвиток АПК України. Проведено SWOT-аналіз зовнішньоекономічної активності підприємств Причорноморського регіону. Доведено що, попри наразі складну ситуацію із зайнятістю та недостатнє використання виробничого й експортного потенціалу, економіка Причорномор'я має очевидні довгострокові конкурентні переваги порівняно з багатьма іншими регіонами України. Сформовано основні завдання на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Визначено основні заходи, які потрібно враховувати під час формування ресурсних стратегій.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність регіону, експорт, імпорт, динаміка, регіональні зовнішньоекономічні відносини, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, географічна структура, Причорноморський регіон.

При планировании стратегии внешнеэкономической деятельности в направлении

активизации экспортной деятельности предприятий АПК Причерноморского региона необходимо принимать во внимание целую систему факторов. Цель статьи заключается в анализе механизмов управления рисками внешнеэкономической деятельности Причерноморского региона. В работе определены факторы, влияющие на развитие АПК Украины. Проведен SWOT-анализ внешнеэкономической активности предприятий Причерноморского региона. Доказано что, несмотря на пока сложную ситуацию с занятостью и недостаточное использование производственного и экспортного потенциала, экономика Причерноморья имеет очевидные долгосрочные конкурентные преимущества по сравнению со многими другими регионами Украины. Сформированы основные задачи на пути развития внешнеэкономической деятельности аграрных предприятий. Определены основные мероприятия, которые необходимо учитывать при формировании ресурсных стратегий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность региона, экспорт, импорт, динамика, региональные внешнеэкономические отношения, внешнеэкономические связи региона, географическая структура, Причерноморский регион.

УДК 339.9.01

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-3>

Завгородній А.В.

к.ф.-м.н., доцент,
завідувач кафедри економіки
та інформаційних технологій
Миколаївський міжрегіональний
інститут розвитку людини
ВНЗ Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»

Zavhorodnii Andrii

Mykolayiv Interregional Institute
for the Development Human Rights
of the Higher Educational Institution
"Open International University of Human
Development "Ukraine"

When planning a strategy of foreign economic activity towards intensifying the export activity of agricultural enterprises of the Black Sea region, it is necessary to take into account the whole system of factors. The purpose of the article is to analyze the mechanisms of risk management of foreign economic activity of the Black Sea region. It is determined that among the factors that influence the development of agro-industrial complex of Ukraine, the most important are: the economic system, the nature of industrial relations, the level of socio-economic development of the country, the natural resources and structure of the land fund, the technical level and condition of fixed assets of agricultural enterprises, the availability of labor resources, transport and geographical conditions. The SWOT-analysis of foreign economic activity of the enterprises of the Black Sea region is carried out. It is proved that, despite the difficult employment situation and underutilization of production and export potential, the Black Sea economy has obvious long-term competitive advantages compared to many other regions of Ukraine. The main tasks on the way of development of foreign economic activity of agrarian enterprises have been formed. The implementation of strategic directions is closely linked to the investment support of business activities. The investment component of foreign economic regional policy should be aimed at a significant increase in foreign investment, stimulate the development of priority sectors of the economy and production of the Mykolaiv region, which can become the basis of international specialization of the region, to ensure the promotion of domestic products in international markets. State regulation of export of agricultural products should be deepened through the vector of the created strategic program of development of foreign economic activity and step-by-step system of thoughtful consistent implementation of it. The main steps to consider when formulating resource strategies are: reducing the need for resources; improving the quality of resources; increasing the level of resource use.

Key words: foreign economic activity of the region, export, import, dynamics, regional foreign economic relations, foreign economic relations of the region, geographical structure, Black Sea region.

Постановка проблеми. Під час планування стратегії зовнішньоекономічної діяльності у напрямі активізації експортної діяльності підприємств АПК Причорноморського регіону необхідно брати до уваги цілу систему чинників, серед яких на першому місці – особливості процесів внутрішнього споживання продукції підприємств агропромислового сектору, сучасні тенденції на міжнародних ринках продовольства та основні чинники їхнього розвитку, особливо у кореляції з розвитком НТП, адже одним із наслідків сучасного науково-технічного прогресу є активний розвиток і поширення інноваційних технологій не тільки у галузі аграрного виробництва, а й у сфері виробництва продовольства.

Разом із використанням уже відомих заходів, які є стимулами економічного зростання агропродовольчого виробництва, стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК повинна передбачати новіші додаткові цільові заходи підтримки з боку держави. Це заходи із залучення інвестицій на технічне переозброєння і модернізацію виробництва, на реалізацію перспективних інвестиційних та виробничих проектів стратегічного і державного значення на базі розвитку приватно-державного партнерства. Це дає широку можливість збільшити масштаби впровадження прогресивних наукоємних технологій, забезпечити більш високі темпи росту обсягів продукції, у тому

числі й інноваційної, підвищити обсяг експорту агропродовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізу зовнішньоекономічної діяльності та експортного потенціалу регіонів у цілому та Причорноморському регіону зокрема присвятили свої праці такі вчені, як: Г. Дроздова, Ю. Козак, Н. Припула, О. Єрмакова, М. Рубіш, М. Суржиков, Г. Козлова, Е. Прушківська, Ю. Шишова, Р.С. Зубков, Р.М. Скупський, О. Пирог, А. Зацепило, Н. Павленчик, О. Процевят, Р. Скриньковський, Л. Гарасим тощо. Разом із тим варто провести аналіз механізмів управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз механізмів управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. Необхідно визначити чинники, які впливають на розвиток АПК України; провести SWOT-аналіз зовнішньоекономічної активності підприємств Причорноморського регіону; сформулювати основні завдання на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Серед чинників, які впливають на розвиток АПК України, найбільш важливими є: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень соціально-економічного розвитку країни, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан основних фондів підприємств АПК, забезпеченість трудовими ресурсами, транспортно-географічні умови. Вирішальне значення мають економічні чинники, від яких залежать раціональне використання природних ресурсів, задоволення споживчого попиту населення, участь у міжнародному поділі праці, збереження навколишнього середовища.

Розглянемо основні переваги та загрози зовнішньоекономічній активності підприємств Причорноморського регіону (табл. 1). Для цього проведемо SWOT-аналіз.

Вигідне географічне положення Причорномор'я, перетин державних і міжнародних морських шляхів Азово Чорноморського басейну, ґрунтові і кліматичні особливості позитивно позначаються на розвитку сільського господарства. На цей економічний район припадає 15,0–20,0% валового збору зерна, 22,0–23,0% соняшнику, близько 25,0% овочів, що виробляються у цілому в Україні. І хоча частка у загальнодержавному виробництві зерна та основних видів продукції тваринництва дещо знизилася за останні роки, збільшення обсягів виробництва овочевих та плодоягідних культур значно підвищило рівень рентабельності аграрних підприємств порівняно з 2000–2005 рр., що свідчить про зростання їхньої конкурентоспроможності [1].

Причорномор'я сьогодні має яскраво виражену агропромислову спеціалізацію, проте аграрний потенціал усе ще використовується вкрай слабо та односторонньо. На Херсонщині сільське господарство робить найбільший внесок у валовий регіональний продукт, який із року в рік коливається в межах 25% із тенденцією до зростання, а разом із харчовою промисловістю забезпечує 1/3 валової доданої вартості. На Миколаївщині в загальному обсязі ВРП сільське господарство поступається промисловості, однак в останній так само значну частину валової доданої вартості продукує харчопром. Сільськогосподарський потенціал Причорномор'я, особливо в розрахунку на одну особу, не має аналогів в Україні. Площа ріллі у двох областях сягає 3,5 млн га, або понад 1,5 га на одного жителя, що вдвічі перевищує середньоукраїнський показник.

Передусім у межах двох областей виокремлюється Миколаївсько-Херсонське мікроріччя, яке обмежене із заходу, сходу та півдня природними бар'єрами: Дніпровським і Бузьким лиманами, а також нижньою течією Дніпра. У цьому межиріччі на невеликій відстані один від одного містяться обласні центри Миколаїв та Херсон, між передмістями яких не більше ніж 40–45 км. Разом із трьома

Таблиця 1

SWOT-аналіз зовнішньоекономічної активності підприємств Причорноморського регіону

Потенційні внутрішні переваги	Потенційні внутрішні недоліки
Родючі ґрунти. Сприятливий клімат. Вигідне географічне розташування. Значні сільськогосподарські угіддя. Широкі експортні можливості.	Внутрішня політична нестабільність. Низький інвестиційний рейтинг України. Застаріла матеріально-технічна база сільського господарства. Нестача кваліфікованих робітників. Низька врожайність. Виснаження ґрунтів. Недостатня державна підтримка.
Потенційні зовнішні можливості	Потенційні зовнішні загрози
Збільшення населення планети. Урбанізація населення планети. Збільшення попиту на продукти харчування. Дедалі частіші світові продовольчі кризи та природні лиха. Входження на нові ринки.	Конкуренція з боку розвинених держав, які надають значну внутрішню підтримку власним сільгоспвиробникам. Обмеження з боку СОТ. Умови сертифікації та стандартизації ЄС. Можлива блокада прибережної зони країною-агресором

прилеглими районами – Жовтневим, Снігурівським та Білозерським – вони утворюють фактично єдину агломерацію, де на площі 4,96 тис км² проживає близько 1 млн осіб (за офіційними даними, станом на грудень 2015 р. 985 тис., не враховуючи офіційно незареєстрованих). Регіон концентрує лівову частку економічного потенціалу обох областей. Зокрема, тут зосереджено понад 60% усієї обробної промисловості, понад 90% перевалочних потужностей портів, а в сільській місцевості найвища концентрація зрошуваних земель, вирощування та переробки овочів і фруктів [5].

Окрім нього виділяються також дві менші агломерації. На півночі – Первомайсько-Южноукраїнська, що включає поряд із двома названими містами прилеглий Первомайський район та кілька сіл сусідніх Арбузинського й Доманівського. Тут на площі 1,5 тис км² проживає 145 тис осіб. А також Новокаховсько-Каховська, яка, крім цих двох міських обласного підпорядкування, включає кілька прилеглих населених пунктів Каховського району. Тут на площі 330 км² проживає 115 тис осіб. В основі економіки обох агломерацій потужні енергетичні вузли (Південноукраїнська АЕС та Каховська ГЕС).

Решта Причорномор'я, а це 46,3 тис км², становлять аграрні території з незначною густиною населення, де загалом, за офіційними даними, проживає 885 тис осіб (насправді, значно менше через трудову міграцію до обласних центрів, інших регіонів країни та за кордон). Вони мають багато спільного з прилеглою аграрною смугою Одещини на північ від Одеси, створюючи фактично одну степову зону.

Наприклад, у Херсонській та Миколаївській областях зосереджена абсолютна більшість зрошуваних земель України. А використання поливу тут забезпечує набагато вищі врожаї. Наприклад, збори озимої пшениці зростають у 2,7 рази, кукурудзи – у 3,5, сої – у 3,4 рази. Миколаївська та Херсонська області є лідерами за рівнем розвитку фермерства в Україні. На листопад 2017 р. там налічувалося 6,2 тис фермерських господарств, які обробляли 608,8 тис га ріллі. У сільських районах Причорномор'я членами сімей фермерів є принаймні 2–3% усіх мешканців, тоді як загалом у країні серед жителів сільської місцевості їх менш як 1%. При цьому розвиток промисловості й навіть тих її галузей, що належать до АПК (передусім харчопрому, сільськогосподарського машинобудування, агрохімії), у регіоні не відповідає його аграрному потенціалу [2].

Попри на разі складну ситуацію із зайнятістю та недостатнє використання виробничого й експортного потенціалу, економіка Причорномор'я має очевидні довгострокові конкурентні переваги порівняно з багатьма іншими регіонами України. Передусім це вихід до моря та зручні порти, роль

яких у зовнішній торгівлі й транзиті України має всі підстави динамічно зростати в майбутньому. Завдяки цьому виробники Причорномор'я мають також природну перевагу перед постачальниками з інших регіонів України в нарощуванні морського експорту продукції до країн Азії та Африки з їхніми динамічними й перспективними ринками збуту низки товарів.

Нарешті, за винятком МГЗ економіка Одещини, Миколаївщини й особливо Херсонщини є набагато менш енергомісткою, ніж решти країни, і при цьому має значно вищий потенціал відновлюваних джерел виробництва енергії. Споживання палива на одиницю валової доданої вартості тут у кілька разів менше, ніж загалом по Україні.

Сукупні обсяги виробництва електроенергії у Причорномор'ї вже зараз більш як утричі перевищують її споживання в регіоні. При цьому, наприклад, майже вся електроенергія в Миколаївській та Херсонській областях виробляється на Південноукраїнській АЕС та кількох ГЕС, а питома вага теплової електроенергії значно поступається навіть альтернативній електроенергетиці. В Одеській області споруджено потужні вітроелектростанції [3].

Основними завданнями на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств є: стабілізація цінової ситуації в умовах перевиробництва зернових; створення системи ефективної підтримки вітчизняних товаровиробників, скасування диспаритету цін між аграрним і промисловим секторами; створення ефективної системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних виробників та внутрішнього ринку продукції АПК; використання державою експортного потенціалу.

Проведене дослідження показало, що, наприклад, в умовах Миколаївської області стратегічний набір для досягнення цілей розвитку зовнішньоекономічної діяльності повинен формуватися з продуктово-товарного, функціонального та ресурсного складників. Комплексний підхід до сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих зовнішніх операцій та необхідних ресурсів, передусім регіональних, створює умови для ефективного регулюючого впливу держави на розширення експорту аграрного сектору та підвищення наукоємності його продукції.

Висока керованість економіки сільського господарства регіону повинна спиратися на формування різних об'єднань (кластери, альянси, асоціації і т. п.), високий рівень спеціалізації і кооперації, тісний взаємозв'язок аграрних виробництв із банками. Повинне бути створене відповідне бізнес-середовище для реалізації регіональної стратегії, що припускає відновлення сільськогосподарських потужностей, використання сучасних технологій у рослинництві і тваринництві, значне підвищення

кваліфікації вищої ланки управління аграрним сектором [6].

Реалізація стратегічних напрямів тісно пов'язана з інвестиційним забезпеченням господарської діяльності. Інвестиційний складник зовнішньоекономічної регіональної політики повинен бути спрямований на істотне збільшення іноземних інвестицій, стимулювання розвитку пріоритетних галузей економіки та виробництва Миколаївської області, які можуть стати основою міжнародної спеціалізації регіону, забезпечення просування вітчизняної продукції на міжнародні ринки.

Підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості аграрного сектору Причорноморського району можливе за допомогою основних інструментів державної підтримки: забезпечення умов розвитку аграрного виробництва, створення нових підприємств, у тому числі спільних з іноземним капіталом; підтримки підприємництва в сільському господарстві; формування ефективних умов для створення і підтримки інвестування інноваційних проектів пріоритетних напрямів вітчизняними та закордонними інвесторам [7].

Державне регулювання експорту аграрної продукції повинно поглиблюватися через вектор створеної стратегічної програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності і покрокової системи продуманої послідовної її реалізації.

Вибір вектора стратегічного розвитку аграрних виробництв у напрямі реалізації експортної політики регіону повинен ураховувати ресурсні можливості та їх ефективне використання для найкращого досягнення поставлених стратегічних цілей. Процес ресурсного забезпечення аграрного виробництва має форму процесу закупівлі, а діяльність підприємства спрямована на виготовлення продукції відповідно стану потреб із найменшими втратами. Обмеженість природно-сировинних ресурсів викликає бурхливе зростання цін на ресурси, тому вони стають одним із головних обмежень, що може завадити здійсненню будь-якої стратегії розвитку. Основними напрямками подолання дефіциту ресурсів є розвиток ресурсозберігаючих технологій, використання штучних матеріалів тощо. Основними заходами, які потрібно враховувати під час формування ресурсних стратегій, є: зниження потреби в ресурсах; підвищення якості ресурсів; підвищення рівня використання ресурсів; оптимізація витрат часу та грошей на розроблення та здійснення ресурсних стратегій. Головне значення для розвитку ефективного експорту мають чинники, безпосередньо пов'язані зі станом аграрного сектору.

Висновки з проведеного дослідження. Економічну ефективність експортної діяльності аграрного сектору слід оцінювати показниками, що відбивають одержувані регіонами економічні результати сільськогосподарського виробництва

і співвідношення цих результатів та відповідних витрат. Джерелом формування економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності слугує прибуток від реалізації експорту.

Регіональні органи влади повинні активно здійснювати функції з упорядкування і розвитку експорту. Особливістю регіонального регулювання мають стати надзвичайно тісне співробітництво місцевої влади і сільгоспвиробників, їх участь у вирішенні найбільш важких економічних проблем зовнішньоекономічної діяльності. Для досягнення торгово-економічних цілей у відносинах із зовнішніми партнерами регіон повинен використовувати не стільки інструменти торгової політики, скільки засоби всього арсеналу зовнішньоекономічних методів регулювання.

Одним із напрямів активізації зовнішньоекономічної активності підприємств АПК Причорноморського регіону є розвиток консалтингових послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаренко І.В. Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності Миколаївської області. URL: http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/16_10.pdf (дата звернення: 25.09.2019).
2. Державна служба статистики України: статистична інформація. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.09.2019).
3. Єлісєєнко О.В., Скобєлєва Г.С. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 4. С. 9–12.
4. Кіщак І.Т. Статистична характеристика товарної структури експортно-імпортних потоків Миколаївської області. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20163\(119\)/sep20163\(119\)_140_DyominaVM,KishchakIT,OgiyenkoAV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20163(119)/sep20163(119)_140_DyominaVM,KishchakIT,OgiyenkoAV.pdf) (дата звернення: 27.09.2019).
5. Сторожилова У.Л. Розвиток Причорноморського економічного району в контексті публічного управління та євроінтеграції. URL : http://bses.in.ua/journals/2017/21_2017/27.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
6. Скупський Р.М., Зубков Р.С. Моніторинг регіональних проблем розвитку інвестиційно-інноваційних процесів. *Вісник ХНАУ*. 2017. Вип. 4. С. 461–472.
7. Завгородній А.В. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ*. 2018. Вип. 4. С. 234–244.

REFERENCES:

1. Goncharenko I. V. Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti Mykolajivskoj oblasti [The current state and prospects of development of foreign economic activity of the Nikolaev area] Available at: http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/16_10.pdf (accessed 25 September 2019).
2. Derzhavna sluzhby statystyky Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 September 2019).

3. Yeliseyenko O. V., Skobelev G. S. (2014) Suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy rozvytku zovnishnjoj torghivli Ukrainy [The current state, problems and prospects of development of foreign trade of Ukraine]. *Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*. no. 4, pp. 9-12.

4. Kischak I. T. Statystychna kharakterystyka tovarnoji struktury eksportno-importnykh potokiv Mykolaivskoj oblasti [Statistical characteristics of commodity structure of export-import flows of the Mykolaiv region] Available at: [http://ird.gov.ua/sep/sep20163\(119\)/sep20163\(119\)_140_DyominaVM,KishchakIT,OgiyenkoAV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20163(119)/sep20163(119)_140_DyominaVM,KishchakIT,OgiyenkoAV.pdf) (accessed 27 September 2019).

5. Storozhilova U. L. (2017) Rozvytok Prychornomorsjkoj ekonomichnoho rajonu v konteksti publi-

chnogho upravlinnja ta jevointegraciji [Development of the Black Sea Economic Area in the context of public administration and European integration] Available at: http://bses.in.ua/journals/2017/21_2017/27.pdf (accessed 27 September 2019).

6. Skupsky R. M., Zubkov R. S. (2017) Monitoryng regionalnykh problem rozvytku investycijno-innovacijnykh procesiv [Monitoring of regional problems of development of investment and innovation processes] *KhNAU Bulletin. Collection of scientific works*. Vol. 4. pp. 461-472.

7. Zavorodnii A. V. (2018) Tendenciji rozvytku zovnishnoekonomichnoji dijalnosti Prychornomorsjkoj rehionu. [Trends in the development of foreign economic activity of the Black Sea region] *KhNAU Bulletin. Collection of scientific works*. vol. 4. pp. 234-244.